

Kunnskapsdepartementet
Postboks 8119 Dep
0032 Oslo

Postboks 1025 Sentrum, 0104 Oslo
Telefon 21 02 34 00
Besøksadresse Tullins gate 2
Kontingentkonto 8380 08 68621
Bankkonto annet 8380 08 68605
post@forskerforbundet.no
www.forskerforbundet.no
Foretaksnr 971 422 505

Deres ref:

Vår ref: 154962/1

Vår dato: 25.10.2016

Høring: Nasjonale retningslinjer for åpen tilgang til forskningsresultater

Forskerforbundet viser til Kunnskapsdepartementets brev av 05.07.2016. Vi takker for anledningen til å gi innspill til den rapporten som foreligger, og vil følge høringsbrevets og rapportens oppbygging.

Innledningsvis vil vi påpeke at rapporten *Nasjonale retningslinjer for åpen tilgang til forskningsresultater* bærer preg av at arbeidsgruppen har hatt for knapp tid til å drøfte og finne løsninger på sentrale utfordringer, og har dermed heller ikke oppfylt deler av sitt mandat, slik det er formulert i vedlegg 1 i rapporten. I mandatet bes gruppen om å lage «en overordnet plan for det praktiske arbeidet med innføring av retningslinjene, inkludert en tidsplan og kvantifiserbare målsetninger». Denne overordnende planen savner vi.

Vi mener ellers at åpen tilgang har de gode argumentene på sin side, og er enig i at Norge skal være et *forsiktig foregangsland* i arbeidet mot å nå målsetningen. Dette må ikke bli et hastverksarbeid, hvor man til dels undervurderer tunge utfordringer, slik avsnittet «Hva med forfatterens rettigheter?» på side 28 i rapporten dessverre illustrerer. Vi kommer tilbake til dette forholdet senere, men vil anbefale at departementet i arbeidet med endelige retningslinjer, henter momenter fra Europakommisjonens forslag til direktiv om opphavsrett på det digitale indre marked, som nå er på høring. Det aktuelle dokumentet fra kommisjonen har gode og grundige refleksjoner om forfatterrettighetene i relasjon til behovene for tilgang i forbindelse med undervisning, forskning og kulturarv.

Under vil vi kommentere de foreslåtte retningslinjene og enkeltdrøftingene i rapporten.

Del 1. Nasjonale mål og retningslinjer

Utkastet til de nasjonale retningslinjene (formulert på side 3) fremstår mer som nasjonale målsetninger enn som retningslinjer. De presenteres dessuten som å gjelde «forskningsresultater», mens det faktisk er begrenset til å gjelde publisering av artikler i vitenskapelige tidsskrifter. Annen forskningspublisering er ikke omfattet av arbeidsgruppens forslag. Monografier og kunstnerisk utviklingsarbeid er eksplisitt utelatt fra arbeidsgruppens mandat, mens for eksempel artikler i

antologier ikke er omtalt noe sted. Retningslinjene bør følgelig hete «Nasjonale retningslinjer for publisering i vitenskapelige tidsskrifter», og så bør grenseoppgangen mot annen vitenskapelig publisering og hvordan man ønsker dette regulert, gjøres tydelig.

Kommentarer til de nummererte retningslinjene:

1. Formuleringen om «finansiert av norske offentlige midler» bør kvalifiseres. Det er en stor skala fra helt privat til helt offentlig finansiert. En forsker på et privat forskningsinstitutt som arbeider på oppdrag fra en privat aktør kan også i noen grad være finansiert av norske offentlige midler (basisbevilgning og ulike stimuleringsmidler), mens en universitetsansatt med penger fra Horisont 2020 vil i større grad, men langt fra fullt ut, være finansiert av norske offentlige midler. Kravet om gull Open Access som «førstevalg» er en svært vanskelig retningslinje å forholde seg til og håndtere. Hva menes med førstevalg og hvilke forhold åpner for andre valg? Og hvor står førstevalgskravet når det gjelder publisering i antologier eller andre kanaler som ikke kan rubriseres som tidsskrift?

2./3. Det er uklart hvordan retningslinje 2 og 3 skal forstås i forhold til hverandre, når det kommer til deponering/tilgjengeliggjøring i et vitenarkiv, der forskeren har forpliktelser hhv 6 mnd og et år etter publisering, mens forskerinstitusjonen skal deponere umiddelbart. Formodentlig er det i retningslinje 3 ikke snakk om et åpent tilgjengelig vitenarkiv, men hvilken status dette har og hvordan det skal organiseres, er uklart.

5. Ordlyden «skal bidra til» er vag og kan dekke kun bistand til en brøkdel av utgiftene. Det store, overgripende spørsmålet er hvordan man skal sikre alle forskere finansiell mulighet til å publisere det som er å anse som publiseringsverdig forskning.

Del 2. Tiltak og forutsetninger

Når det gjelder tiltakene arbeidsgruppen foreslår på sidene fra 5 til 10, finner vi flere positive forslag, men disse er for det meste skissepregede og i stor grad delegert til fremtiden.

Her er våre kommentarer til tiltakene:

Insentiv for å velge åpen publisering

Forslaget om å innføre en egen faktor for åpen publisering er interessant, men kan vise seg problematisk. Antakelig er det i første omgang riktig å gjennomføre simuleringer for å utrede hvordan en slik faktor vil slå inn og hvor stor den bør være.

Finansiering av åpen tilgang

Dette er et av kjernepunktene i Open Access-problematikken. Arbeidsgruppen ønsker på sikt å utvikle en «kultur der kostnader til åpen publisering inngår i budsjettet for forskningsaktivitet like naturlig som kostnader til annen virksomhet.» Inntil videre må kostnadene dekkes av institusjonelle eller nasjonale ordninger, for eksempel gjennom fond. Arbeidsgruppen vil også ha ordninger som finansierer forskning utført av personer helt uten slik tilknytning. Arbeidsgruppen innrømmer at den ikke har hatt tid til å utrede detaljene i konkrete finansieringsordninger, og mener at ordningene må utvikle seg over tid «ettersom man vinner erfaring med hva som fungerer». Gruppen anbefaler at den videre dialogen om dette utvikles i samarbeid mellom departement, institusjonsledere og bibliotekledere og CRISTin.

Her er det lang vei frem, og Forskerforbundet kan foreløpig ikke gi sin støtte til noe som er så uavklart. Vi må etablere ordninger som sikrer at publiseringsverdig

forskning blir publisert der den vil få best mulig gjennomslag, uavhengig av den enkelte forsker eller institusjons økonomiske situasjon. Samtidig må vi sikre oss et system som ikke bare gir støtte til publisering for institusjonenes godt etablerte forskere. En framtidig og varig løsning på dette må på plass før man etablerer krav og tydelige retningslinjer.

Tidspunktet for når slik publiseringsstøtte utløses er også viktig. Dersom det kun betales for artikler som antas til publisering, vil kostnadene som påløper forut for dette, for eksempel til fagfelle vurdering, måtte betales av den enkelte forsker. For øvrig trenger vi tydelige regler og rutiner for å ivareta de forskerne som ellers lett kan falle utenfor støtteordningene. Her tror vi ikke at gode intensjoner og varme anbefalinger er nok.

Deponering i vitenarkiv lokalt og nasjonalt

Forslaget om at deponering i et vitenarkiv for at artiklene skal telle med i den resultatbaserte omfordelingen stiller vi oss bak. Så lenge dette ikke representerer noe svekkelse av den akademiske friheten, mener vi at forslaget er uproblematisk. Enda viktigere i denne sammenheng er forslaget om at alle forskerne må ha mulighet for å innfri kravet om deponering uten mye ekstraarbeid. Dette arbeidet med deponering kan og må institusjonene ta ansvaret for.

Likevel er det sider av slik deponering og særlig det som går på grønn åpen tilgang det kan være grunn til å problematisere. Siden siste fagfelle vurderte versjon ikke er den endelige utgaven av en artikkel, er den egentlig ikke siterbar. Etisk sett er en forsker forpliktet til å lese den endelige utgaven av artikkelen, og da er verdien av grønn åpen tilgang i praksis begrenset.

Forslaget om å etablere et felles nasjonalt vitenarkiv mener vi er godt. Vi har et stykke på vei et slikt i dag, Bibsys Brage, som en rekke institusjoner benytter som system for sine åpne institusjonelle arkiver. Her er det mulig å søke i det enkelte institusjonsarkiv, eller i alle deltagerarkiv under ett. Et nasjonalt fellesarkiv er likevel en god idé og kan bygge på dette. Særlig viktig vil det være at man da griper muligheten til å gjøre forskningsresultater tilgjengelig for et bredere publikum. Dette er mer målrettet enn det å legge ut på det åpne nettet alle slags forskningsartikler skrevet i fagtermer for fagfeller, som kun vil komme ytterst få til gode. For å gjøre forskningen reelt sett tilgjengelig må vi få på plass gode systemer for hvordan andre utenfor akademien kan finne fram til relevante forskningsresultater og orientere seg i forskningen, for å kunne vite hva som er holdbar/sann viten. Vårt håp er derfor at et nasjonalt vitenarkiv nettopp kan utvikle kanaler for forskningsformidling, syntetiseringer og oversikter.

Bedre funksjonalitet for deponering

Dette tiltaket er vi enig i, spesielt det som påpekes om rettighetsklarering. Per i dag er det ofte forskerne som belastes denne oppgaven, men etter vårt syn er rettighetsklarering en administrativ oppgave som ofte krever en kompetanse og innsikt den enkelte forsker ikke alltid har.

Styrking av register over godkjente kanaler og forlag

Dette forslaget er vi enig i.

Styrking av samarbeid om avtaler med internasjonale forlag

Tilsluttes. For øvrig er dette et pågående tiltak, og arbeidsgruppens forslag er å involvere forskningsledernivå ved institusjonene i forhandlingsprosessen. Vi er usikre på om det styrker forhandlingsposisjonen. Etter Forskerforbundets oppfatning er det viktigste å få etablert forhandlingsapparater som er like profesjonelle som det forlagene kan stille med.

Utarbeiding av indikatorer og statistikk

Det å følge utviklingen tett, og ha gode indikatorer for å vurdere om tiltakenes ønskede effekt, er en selvfølge. Vi kan si oss enig i tiltaket, men vi være forsiktig med å avskrive det «som unødvendig med ytterligere tiltak på dette området».

Endring av kriterier for evaluering av forskning

Her legges det opp til et belønningssystem som bør ta utgangspunkt i andre kvalitetsmål enn prestisjen til tidsskriftet hvor forskerens arbeid er publisert, altså i tråd med intensjonene i den deklarasjonen som har fått forkortelsen DORA. Dette er vi enig i, men ser ikke bort fra at noen av medlemmene våre kan oppfatte tiltaket som problematisk, siden det ikke er uten grunn at flere av prestisjetidsskriftene har fått det rennomméet de i dag har.

Bevisstgjøring og informasjon

Forskerforbundet er selvfølgelig positiv til all bevisstgjøring og informasjon rundt åpen tilgang. Det er imidlertid viktig at slik informasjon får frem alle, også eventuelle negative sider av denne. Formuleringen om at det skal informeres bredt «om både fordeler og utfordringer» tar ikke helt høyde for at noen negative sider ved åpen tilgang kanskje ikke lar seg løse.

Tiltaket om at institusjonene formulerer sin egen policy og retningslinjer basert på de nasjonale retningslinjene, virker fornuftig, men det er i denne sammenhengen viktig å gjøre institusjonene oppmerksom på at det ikke er de retningslinjene som fremgår av arbeidsgruppens forslag på side 3, de allerede nå skal knytte seg opp mot. Det er de endelige retningslinjene (når disse måtte komme) som gjelder her.

Etablering av styringsgruppe

Forskerforbundet har ingen innvendinger mot at det etableres en nasjonal styringsgruppe som får ansvaret for oppfølgingen m.m. Derimot er vi savner vi forskerne i denne styringsgruppen. Det er tross alt disse som representerer opphavsmennene.

Formulering av implementeringsplan

Vi har ingen kommentarer til dette tiltaket.

Del 3. Bakgrunn og drøfting

Delen om bakgrunn og drøfting av utfordringer har flere gode fremstillinger. Her vil Forskerforbundet kun kommentere enkelte avsnitt og forhold som etter vårt syn er mangelfullt drøftet og/eller gir et annet bilde av virkeligheten enn den vi er kjent med.

Akademisk frihet – akademisk ansvar

I stedet for å belyse ulike sider og «utfordringer» med akademisk frihet, fremstår hele avsnittet som en ukritisk markedsføring av åpen tilgang, hvor det gjelder å tilpasse den akademiske friheten til ønskemålene om åpen tilgang. Og det arbeidsgruppen dermed gjør, er å tilsidesette sine egne intensjoner om god og saklig informasjon om «både fordeler og utfordringer» med åpen publisering.

Allerede i innledningen hevdes det at kravet og forventningene om at åpen publisering skulle bryte med akademisk frihet, bygger på «et snevert frihetsbegrep». Videre sies det at «et fullverdig begrep om akademisk frihet må ha akademisk ansvar som en viktig dimensjon». Dette vil for eksempel innebære at forskere innenfor marginale fagområder som er henvist til å nå sine viktigste lesere og fagmiljøer

gjennom ett eller to tidsskrifter som (dessverre) ikke foreligger i Open Access, har en snever oppfatning av akademisk frihet.

Videre vises det til den innsnevringen det ligger i å publisere i betalingstidsskrifter hvor forlaget overtar alle rettighetene utenom de ideelle. Dette i motsetning til tidsskrifter med åpen tilgang. Dette blir presentert som en påminnelse, men er antakelig godt kjent for ovennevnte forskere som har oppnådd det de ville når de blir publisert i de tidsskriftene som best når målgruppene. Det er disse målgruppene som er i stand til å nyttiggjøre seg forskningsresultatene i sine videre arbeider innenfor de samme marginale fagområdene.

Så hevdes det at akademisk frihet ikke bare har en filosofisk side, men også en juridisk forankring. Her vises det til universitets- og høyskolelovens regler om åpenhet om resultater fra forskning eller faglig eller kunstnerisk utviklingsarbeid. Det fremstår her som om friheten til å forske på det man vil, er uløselig knyttet til kravet om åpenhet, altså publisering i åpne kanaler.

Til slutt mener arbeidsgruppen at det er diskutabelt om et pålegg om åpen publisering bryter med den akademiske friheten. Dette er vi uenig i. Etter vårt syn er alle pålegg som begrenser forskernes publiseringsvalg, klart i strid med den akademiske friheten.

Samfunnsnytte og global solidaritet

I lys av det vi har sagt over, er vi ikke like overbevist om etterspørselen etter forskningsresultater og samfunnsnyttene av åpen tilgang er så stor som det framlegges her. Den danske undersøkelsen det refereres til, har mange svakheter, og bør derfor ikke brukes som belegg.

Hvem betaler

Et område som ikke er tilstrekkelig drøftet er institusjonenes evne til selv å drive tidsskrifter. Mange av de tidlige OA-tidsskriftene er blitt drevet av ildsjeler. Ved en omlegging hvor dette blir normalordningen, er det imidlertid viktig også å sikre at de ansatte som driver dette arbeidet godtgjøres for det. Også med dagens system med brukerbetaling er det i hovedsak slik at redaksjonelt arbeid og fagfelle vurdering ikke blir honorert, men utføres som en del av arbeidsplikten eller på fritiden. Forskerforbundet mener vi må bruke denne anledningen til å tydeliggjøre at redaksjonelt arbeid og fagfelle vurdering må inn på den enkeltes arbeidsplan eller også honoreres. Vi minner også om at det er mange andre kostnader forbundet med å drive tidsskrifter, som en forskningsinstitusjon i dag ikke er budsjettert for. Med et sterkt voksende antall institusjonsinterne tidsskrifter bør også det gjennomgås.

Den norske publiseringssindikatoren

Etter Forskerforbundets oppfatning er ikke konsekvensene av å endre publiseringssindikatordata tilstrekkelig godt drøftet. Systemet er i dag sinnrikt formet for med sikte på å sikre kvalitet. En radikal kvotering av åpen-tilgang-tidsskrifter vil stride i mot vitenskapens rasjonale og forskerens rettferdighetssans.

Kanalregister og andre fellestjenester

Det er positivt med en styrking av kanalregisteret, men det vi virkelig trenger og ikke har fått i denne rapporten, er en drøfting av hvordan man skal forholde seg til en stadig økende flora av nett-tidsskrifter og om det er formålstjenlig at alle institusjoner oppretter egne ulike OA-tidsskrifter for å sikre egne forskeres publisering. Med så mange insentiver til å publisere i åpne tidsskrifter som ikke er bundet av begrensninger på antall og størrelse, vil vi potensielt stå foran en stadig økende forskningspublisering av begrenset kvalitet og nytte. Den store kvalitetsutfordringen som følger med et slikt forskningspubliseringssystem, er i liten

grad berørt av arbeidsgruppen. Den debatten bør vi ta før vi endrer systemet og indikatorene.

Hva med forfatternes rettigheter?

Det som skrives her om Kopinor, forfatternes rettigheter og konsekvensen av bortfall av det faglitterære fond, er mangelfullt og tendensiøst. Konsekvensene bagatelliseres og overlates til en «politisk debatt». Dette angår mange av våre medlemmer og kan ha negative konsekvenser for norsk sakprosa og bokkultur. Det er en lovpålagt oppgave (§ 1.7 i UH-loven) å drive vedlikehold og videreutvikling av norsk fagspråk. Dersom vi på denne måten fjerner forlagenes mulighet til å tilgjengeliggjøre forskning til et bredt publikum gjennom å produsere og selge bøker, kan det føre til en innskrenkning i utbudet av norsk. Ved bortfall av den kollektive vederlagsordningen for kopiering og distribuering av publisert materiale, som forvaltes gjennom Kopinor-ordningen, vil også mange forfattere ikke lenger kunne skrive for allmennmarkedet. Resultatet vil i sum være en betydelig reduksjon i den norske sakprosafloraen og kunnskapsformidling til offentligheten. Dette må utredes og alternative ordninger etableres før man går videre. Siden det er uakseptabelt å frata forfatterne rettigheter som i utgangspunktet tilfaller dem, er det påkrevet at man får til ordninger som er likeverdige med den kollektive vederlagsordningen man har i dag gjennom Kopinor.

Med vennlig hilsen
Forskerforbundet

Petter Aaslestad
Leder

Hilde Gunn Avløyp
Generalsekretær